

DVIKALBIŲ ŽODYNŲ TIPOLOGIJA: MONOFUNKCINIAI IR BIFUNKCINIAI ŽODYNAI

Danguolė Melnikienė

Vilniaus universitetas

Romanų kalbų katedra

Tel. 2687275

El. paštas: dang3@takas.lt

Įžanginės pastabos

Sukurti bendrąją žodynų tipologiją, aprašyti egzistuojančius jų tipus – vienas svarbiausių šiuolaikinės leksikografijos uždavinių. Bet, kaip pažymi įvairių šalių lingvistai¹, jį galima laikyti ir vienu problematiškiausių, nes tiek patys žodynai, tiek jų skirstymo į tipus kriterijai pasižymi neapbrėpiama įvairove: pastarieji „kartais susipina, susikryžiuoja, o tai sunkina tikslų žodyno apibūdinimą“ (Jakaitienė 2005, 37). Tipologinių, kaip ir apskritai leksikografinių, tyrinėjimų centre dažniausiai atsiduria vienakalbiai žodynai². Tačiau dvikalbiai žodynai, „daugiau kaip prieš keturis tūkstančius metų Ebloje tapę pirma leksikografinė forma ir iki šiol tebesantys, labai galimas dalykas, plačiausiai vartojamu žodyno tipu“ (Marello 1989, 1), yra ne mažiau įdomūs ir sudėtingi.

Taigi, šio straipsnio tikslas – paanalizuoti du dvikalbių žodynų tipus, išskiriamus pagal tai, ar leidiniuose pateikiama viena verčiamoji ir viena pagrindinė kalba (L1→L2), ar juose yra dvi pagrindinės bei dvi verčiamosios kalbos (L1→L2 bei L2→L1). Tyrinėjimo objektu buvo pasirinkti 1990-2006 metais Lietuvoje išleisti dvikalbiai žodynai. Darbe bus aptarta bei patikslinta šiuo metu mūsų šalies leksikografijoje naudojama terminologija, skirta tokiems žodynams įvardyti.

¹ Žr. Marello 1989, 18; Béjoint, Thoiron 1996, p.8; Rey 2008, 55; Jakaitienė 2005, 37.

² Prancūzų ir anglų kalbomis būtų galima paminėti tokius vienakalbiams žodynams skirtus tyrinėjimus: J.Dubois “Introduction à la lexicographie : le dictionnaire” (1971), J.Rey-Debove “Etude linguistique et sémiotique des dictionnaires français contemporains” (1971), A.Rey “De l’artisanat des dictionnaires à une science du mot” (2008), L.Collinot, M.Glatigny “Les dictionnaires: Initiation à la lexicographie”(1978), L.Zgustos “Manual of Lexicography” (1971), Householder F.W., S.Saporta Problems in Lexicography (1962). Tuo tarpu dvikalbiams žodynams tebuvo skirta vos pora monografijų: italų kalba – C.Marello “Dizionari bilingui con schede sui dizionari italiani per francese, inglese, spagnolo, tedesco” (1989) bei rusų - В.Берков “Двухязычная лексикография” (2004).

Dvikryptis ar bifunkcinis?

Anot E. Jakaitienės, žodynai su viena pagrindine ir viena verčiamąja kalba, kurie simboliškai žymimi $K1 \rightarrow K2$, yra „įprasčiausias dvikalbių žodynų tipas“ (Jakaitienė 2005, 133). Tačiau pakankamai dažnai pasitaiko ir žodynų su dviem pagrindinėmis ir dviem verčiamosiomis kalbomis, simboliškai žymimų $K1 \rightarrow K2$ ir $K2 \rightarrow K1$. Lietuvių leksikografinėje literatūroje juos priimta atitinkamai vadinti *vienakrypčiais* ir *dvikrypčiais* žodynais (žr. Jakaitienė 2005, 133; Melnikienė 2008, 92). Beveik identiškai sudurtiniai terminai, sudaryti iš dviejų prasminių segmentų *vienas(du)+kryptis*, vartojami ir pasaulinėje leksikografijoje: pavyzdžiui, prancūziškai *dictionnaire monodirectionnel*, *dictionnaire bidirectionnel*, angliškai *dictionary monodirectional*, *dictionary bidirectional*, itališkai *dizionario monodirezionale*, *dizionario bidirezionale*, rusiškai *монодирекционный словарь*, *бидирекционный словарь*. Tačiau tas išorinis lietuviško ir prancūziško (analogiškai, angliško, itališko, rusiško) terminų panašumas iš tiesų yra labai apgaulingas, nes jų turinys anaip tol nesutampa.

Antai viena žymiausių dvikalbių žodynų tyrinėtojų K. Marelo dvikalbio žodyno „dvikryptiškumą“ supranta kaip pastarojo gebėjimą vienodai efektyviai tarnauti *dviem lingvistinėms bendruomenėms*. Tokio leidinio „A>B dalis yra panaudojama arba kaip žodynas vertimui iš gimtosios kalbos A kalba kalbantiesiems arba kaip žodynas vertimui iš užsienio kalbos B kalba kalbantiesiems“, o „B>A dalis kaip žodynas vertimui iš užsienio kalbos A kalba kalbantiesiems, arba kaip žodynas vertimui iš gimtosios kalbos B kalba kalbantiesiems“ (Marello 1996, 34). Taigi, italų leksikografijoje terminais „dvikryptis“, „vienakryptis“ operuojama, kai kalbama apie žodyno adresatą, bet anaip tol ne apie žodyno struktūrą, kaip lietuvių leksikografijoje. Ta pati tendencija išlieka anglų, prancūzų bei rusų lingvistinėje literatūroje: „žodynai, turintys vieną adresatą, vadinami *vienakrypčiais*, o vienu metu turintys du adresatus – *dvikrypčiais*“ (Hartmann, James 1998, 13, 95; Rey-Debove 1998, 269; Berkov 2004, 9).

Taigi, atsižvelgus į šią kitų šalių patirtį, kyla abejonių, ar mūsų šalyje vartojami terminai *dvikrypčiai* ir *vienakrypčiai* žodynai, skirti jiems diferencijuoti pagal pagrindinių ir verčiamųjų kalbų skaičių, yra tikrai tinkamai pasirinkti. Dėl to, kad kitose kalbose iš tokių pačių reikšminių segmentų sudaryti terminai žymi visai ką kita, kyla nemažai nesusipratimų. Tuo tarpu vienas iš pagrindinių reikalavimų, keliamų bet kuriam moksliniam terminui, yra, kaip žinia, jo gebėjimas išlikti „skaidriam“ ir žymėti tą pačią sąvoką visomis kalbomis. Vadinas, atsižvelgiant į pasaulinės leksikografijos kontekstą, šiuos terminus derėtų pakoreguoti ir jų turinį sieti, kaip ir kitose kalbose, su žodyno *adresatu*, o ne su leidinyje esančių pagrindinių ir verčiamųjų *kalbų kiekiu*.

Tuo tarpu norint parodyti, kad kalbama apie žodynus, turinčius vieną arba dvi pagrindines ir verčiamąsias kalbas, galima būtų panaudoti simbolinį žymėjimą $K1 \rightarrow K2$ bei $K1 \rightarrow K2$ ir $K2 \rightarrow K1$, o taip pat prisitaikyti kitose kalbose vartojamus terminus. Juk, kaip pažymi K. Gaivenis, be skolinių terminologijoje yra sunku išsiversti, o „ir nėra būtino reikalo taip labai jų vengti“, „svarbu tik, kad skoliniai nestumtų iš vartosenos įsigalėjusių lietuviškų terminų“ (Gaivenis 2002, 57-58). Taigi, kokiais terminais užsienio leksikografijoje šiuo metu žymimi tokio tipo žodynai?

Žinomas rusų lingvistas V.Berkovas juos vadina „monoskopiniais“ ir „biskopiniais“ (моноскопальный и бископальный словарь). Autorius šiuos terminus sudaro iš graikiškų žodžių *monos* – „vienas“, „vienintelis“, *skopeo* – „žiūriu“, „stebiu“ bei iš lotyniško *bis* – „dukart“ ir jau minėto graikiško *skopeo*. K.Marelo leidinius su dviem pagrindinėmis ir dviem verčiamosiomis kalbomis įvardija kaip „dviųjų dalių žodynus“ (dizionari bipartiti). Tuo tarpu R.R.K. Hartmanas ir G.Džeimsas, pabrėždami viengubą (atliekant tik dekodavimą arba tik užkodavimą) arba dvigubą (atliekant ir dekodavimą, ir užkodavimą) leksikografinio leidinio funkciją, pasirenka terminus **monofunkciniai** ir **bifunkciniai** žodynai (*monofunctional, bifunctional dictionary*). Mūsų nuomone, būtent pastarieji galėtų nesunkiai prigyti lietuvių leksikografijoje, nes žodis *funkcija*, kaip ir jo darinys *funkcinis*, yra lietuviškų atitikmenų neturintis, bet puikiai asimiliavęsi į mūsų kalbos sistemą tarptautiniai žodžiai; tuo tarpu su priešdėliais *mono-* ir *bi-* lietuvių kalboje jau yra sudaryta nemažai sudurtinių mokslinių terminų.

Taigi, šiame straipsnyje analizuojant žodynus su viena pagrindine ir viena verčiamąja kalba bei apie žodynus su dviem pagrindinėmis ir dviem verčiamosiomis kalbomis, jie bus atitinkamai vadinami **monofunkciniais** ir **bifunkciniais** žodynais.

Bifunkcinio žodyno vieta dvikalbėje leksikografijoje

Būtent bifunkciniams žodynams dabartinėje užsienio leksikografijoje yra skiriamas ypač didelis dėmesys. Neretai tarp sąvokų „bifunkcinis žodynas“ ir „dvikalbis žodynas“ netgi dedamas lygybės ženklas. Pavyzdžiui, prancūzų ir italų literatūroje vyrauja nuomonė, jog „šiandien bendrieji žodynai, apimantys visas leksikos sritis, visuomet yra sudaryti iš dviųjų dalių“, ir tik „dvikalbės leksikografijos pradžioje dviem atskirais tomiais būdavo išleidžiami vienos kalbų poros žodynai“ (Béjoint, Thoiron 1996, 23). Anot autorių, tuomet pirmiausia būdavo parengiama arba ta dalis, kuri turėdavo didžiausią paklausą leidybinėje rinkoje, arba ta dalis, kurios parašymui būdavo sukaupta daugiau medžiagos. Tokia praktika, kai dvi vienos kalbų poros žodyno dalys būdavo publikuojamos viena anksčiau už kitą, K.Marelo nuomone, turėtų būti vertinama kritiškai, nes paprastai „galutinis rezultatas nepasidėdavo labai gera kokybe“ (Marello 1996, 33). Anot mokslininkės, šiuolaikinės dvikalbės leksikografijos privalumas ir yra tas, jog abi dalys – tiek aktyvioji, tiek pasyvioji – yra rašomos vienu metu, pasitelkiant dvi žodynininkų grupes, į kurių sudėtį būtinai įtraukiami tų etninių grupių specialistai, kuriems viena iš žodyne gretinamų kalbų yra gimtoji.

Taigi, apibendrinant cituotų autorių mintis, galima būtų nurodyti tokius pagrindinius šiuolaikinio dvikalbio žodyno bruožus:

- 1) atspindėdamas įvairių sričių leksikos klodus, jis yra harmoninga dviųjų dalių, pavaizduojamų simboliais $K1 \rightarrow K2$ ir $K2 \rightarrow K1$, visuma; kitaip tariant – tai bifunkcinis žodynas;
- 2) šiame žodyne vienodai dėmesio skiriama abiem pagrindinėms ir abiem verčiamosioms kalboms;

3) aktyviają ir pasyviają bifunkcinio žodyno dalis paraleliai vienu metu rengia du tarptautiniai autorių kolektyvai.

Jeigu iš šių pozicijų pamėgintume įvertinti dabartinę dvikalbę lietuvių leksikografiją, pamatykite, jog ją sunkiai galima įtalpinti į šiuos rėmus.

Pirma, didelės apimties bendrieji žodynai, kurie aprėpia „visas leksikos sritis“, mūsų šalyje, kaip taisyklė, yra monofunkciniai, o ne bifunkciniai (pvz., „Didysis anglų-lietuvių kalbų žodynas“, „Didysis lietuvių-anglų kalbų žodynas“, „Didysis lietuvių-prancūzų kalbų žodynas“ ir pan.) – t. y., jie iki šiol leidžiami „atskirais tomiais“, kurių pasirodymą skiria trumpesnis ar ilgesnis laiko intervalas. Pasyvusis ir aktyvusis tos pačios kalbų poros žodynas neretai pasirodo skirtingose leidyklose ir būna sudarytas ne to paties autoriaus – tad sunku būtų juose išvelgti leksikografinio aprašo vientisumą ir tęstinumą. Ko gero, vienintelė išimtis – tai anglų ir lietuvių kalbas gretinantys monofunkciniai žodynai. Nors „Didysis anglų-lietuvių kalbų žodynas“, „Didysis lietuvių-anglų kalbų žodynas“ leisti skirtingose leidyklose („Žodynas“ ir „Alma litera“) ir jų pasirodymą skiria aštuoneri metai, abiejų autorius yra B.Piesarskas. Pasitaiko atvejų, kada vienai kalbų porai yra išleidžiamas vien tik aktyvusis arba vien tik pasyvusis žodynas (pvz., lietuvių-norvegų kalboms, lietuvių-italų kalboms, latvių-lietuvių kalboms).

Antra, tradicinis bifunkcinio žodyno tipas Lietuvoje – tai vidutinės apimties leksikografinis darbas, nuo monofunkcinio žodyno gerokai atsiliekančias tiek pagal aprašomų lemuo kieki, tiek pagal aprašymo išsamumą ir toli gražu nepretenduojantis apimti „visas leksikos sritis“.

Trečia, Lietuvoje iki šiol nebuvo išleista bifunkcinių žodynų, kuriuos būtų parengę tarptautiniai autorių kolektyvai arba bent du skirtingų etninių grupių atstovai.

Bet ar visa tai reiškia, kad lietuvių dvikalbę leksikografiją reikėtų laikyti nemodernia, gerokai atsilikusia nuo kitų šalių žodininke? Vienareikšmiškai atsakyti į šį klausimą būtų sunku.

Lietuviškų monofunkcinių ir bifunkcinių žodynų ypatumai

Iš tiesų, teprabėgo vos dešimtmetis, kai pasirodė pirmieji naujai sudaryti žodynai: vadinasi, išgyvename kaip tik tą „dvikalbės leksikografijos pradžią“, apie kurią ir kalba A.Bežuanas ir F.Tuaronas. Tačiau manytume, kad ne vien tik tuo galima paaiškinti, kodėl mūsų šalies dvikalbių žodynų rengimas ir leidyba pasižymi tam tikrais specifiniais bruožais.

Kaip jau buvo minėta, Lietuvoje vyraujantis didelės apimties bendrojo dvikalbio žodyno tipas – tai monofunkcinis, o ne bifunkcinis leidinys. Vadinasi, šiuo atveju tapatinti sąvokas „dvikalbis žodynas“ ir „bifunkcinis žodynas“ būtų netikslu. Norėdami tiksliau įsivaizduoti monofunkcinių ir bifunkcinių žodynų leidybos tendencijas 1990–2006 metais, paanalizuokime šias dvi mūsų sudarytas lenteles:

Monofunkciniai dvikalbiai žodynai

Žodynai pagal kalbas	1990–1995	1996–2000	2001–2006	Bendras skaičius
Lietuvių–anglų arba anglų–lietuvių	4*	1+8*	7+4*	8+16*
Lietuvių – vokiečių arba vokiečių–lietuvių	0	0	4+2*	4+2*
Lietuvių – prancūzų arba prancūzų –lietuvių	2*	1*	2	2+3*
Lietuvių – italų arba italų–lietuvių	1*	0	2+1*	2+2*
Lietuvių–ispanų arba ispanų–lietuvių	0	1*	2	2+1*
Lietuvių – norvegų arba norvegų–lietuvių	0	0	1	1
Lietuvių – rusų arba rusų–lietuvių	0	2*	1+1*	1 +3*
Lietuvių– latvių arba latvių–lietuvių	0	0	1	1
Lietuvių–lenkų arba lenkų–lietuvių	2*	0	1+1*	1+3*
	9*	1+ 12*	20+9*	22+30*

Lentelėje žvaigždute (*) žymimi pakartotiniai žodyno leidimai

Bifunkciniai dvikalbiai žodynai

Žodynai pagal kalbas	1990–1995	1996–2000	2001–2006	Iš viso
Anglų–lietuvių, lietuvių – anglų	1*	2+3*	2+3*	4+7*
Vokiečių– liet., liet. – vokiečių	2*	2+ 7*	1+ 1*	6 + 8*
Prancūzų– liet., liet. – prancūzų	0	1	2	3
Rusų – liet., liet. – rusų	0	0	1+1*	1+1*
Lenkų – lietuvių, lietuvių – lenkų	0	0	1	1
Ispanų – lietuvių, Lietuvių – ispanų	0	0	2	2
	3*	5+10*	9+5*	17+ 16*

Lentelėje žvaigždute (*) žymimi pakartotiniai žodyno leidimai

Kaip matyti iš lentelėse esančių grafų, monofunkcinių žodynų leidyba per visus šešiolika metų buvo žymiai intensyvesnė už bifunkcinių³: jei per šį periodą pastarųjų buvo išleista 33, tai monofunkcinių – net 52, t. y., kone dvigubai daugiau. Tačiau lentelėse pateikti duomenys leidžia pastebėti ir dar vieną tendenciją: būtent nuo bifunkcinių žodynų Lietuvoje prasideda naujoji dvikalbė leksikografija. Jei 1990–1995-aisiais neišleistas nė vienas naujai sudarytas žodynas, tai 1996–2000-aisiais – jau net penki bifunkciniai ir tik vienas didelės apimties monofunkcinis. Taigi, bifunkcinius žodynus neabejotinai galėtume laikyti monofunkcinių žodynų pirmtakais. Neretai autoriai, iš pradžių parengę nedidelės ar vidutinės apimties bifunkcinį žodyną, vėliau, gerokai praplėtę turimą medžiagą ir įgiję leksikografinio darbo patirtį, sudaro didelės apimties monofunkcinius žodynus. Antai nauji bifunkciniai lietuvių ir prancūzų kalbai skirti žodynai – I.Balaišienės „Prancūzų-lietuvių, lietuvių-prancūzų kalbų žodynas“⁴ ir D.Melnikienės „Naujas prancūzų-lietuvių ir lietuvių-prancūzų kalbų žodynas“ pasirodė 1999 ir 2001 metais. Tuo tarpu dideli monofunkciniai tų pačių autorių „Prancūzų-lietuvių kalbų žodynas“ ir „Didysis lietuvių-prancūzų kalbų žodynas“ išleisti tik 2005 ir 2006 metais.

Dabar reikėtų pamėginti atsakyti į klausimą, kodėl vis tik didelis, „visas leksikos sritis apimantis“ žodynas Lietuvoje asocijuojasi būtent su monofunkciniu, o ne bifunkciniu žodynu. Ko gero, tai nulemia kitoks, negu, tarkim, prancūzų ar italų leksikografijoje, požiūris į šių dviejų tipų žodynų adresatą. Pasak K.Marelo, „didelės apimties bendrieji žodynai – tai daugiausia *mokykliniai* (kursyvas mano – D.M.) žodynai, sudaryti iš dviejų dalių, apjungtų viename leidinyje, kurio apimtis nuo 1600 iki 2200 puslapių“ (Marello 1996, 37). Mūsų šalyje mokyklai, o taip pat visiems pradedantiesiems skirtą leksikografinį leidinį irgi įprasta pirmiausia sieti su bifunkciniu žodynu. Kadangi besimokančiajam nuolatos tenka versti tiek iš užsienio kalbos, tiek į užsienio kalbą, t.y., nuolatos dekoduoti ir užkoduoti lingvistinę informaciją, tai padaryti patogiausia turint vieną, aktyviają ir pasyviają dalis jungiantį, tomą. Tačiau kyla klausimas, ar iš tiesų ne itin įgudusiam vartotojui reikalingas šitokios apimties – nuo 1600 iki 2200 puslapių – žodynas? Tokio milžiniško leidinio vartymas ir jame sutalpinta visapusiška informacija apie įvairius leksikos klodus pastarąjį išvargintų ne tik morališkai, bet ir fiziškai. Todėl Lietuvoje vidurinės mokyklos mokiniams paprastai leidžiami vidutinės apimties bifunkciniai žodynai, kurie atitinka pastarojo lygio žinias ir yra pakankamai patogūs vartoti.

Tuo tarpu didieji žodynai, teikiantys visapusišką informaciją apie pagrindinę ir verčiamąją kalbą, yra orientuojami į aukštesnį kalbos žinojimo lygį pasiekusį vartotoją. Tačiau dažniausiai tokio vartotojo interesai būna sufokusuoti arba ties aktyviaja, arba ties pasyviaja dalimi, bet ne ties abiem dalimis iš karto, ir jam kur kas parankesnis išsamus kurio nors tipo monofunkcinis žodynas.

Taigi, teiginys, jog vien tik didelis bifunkcinis žodynas geriausiai įkūnija šiuolaikinius leksikografijos principus, kad jis turėtų būti vyraujantis tipas dvikalbėje leksikografijoje, nėra nekvestionuojamas. Tik konkreti kalbinė situacija, tik konkretus adresatas, kuriam skirti leksikografiniai darbai, o ne išankstinės teorinės nuostatos gali nulemti vieno ar kito tipo

³ Tik per vieną laikotarpį – 1996–2000 metais – pasirodė dviem bifunkciniais žodynais daugiau.

dvikalbio žodyno dominavimą šalyje. Vadinasi, norint pagerinti leksikografinę padėtį Lietuvoje, nėra būtina atsisakyti monofunkcinių žodynų rengimo ir masiškai pereiti prie bifunkcinių žodynų leidybos. Kitas dalykas, jog abiejų tipų žodynus reikėtų dar gerokai patobulinti įvairiais aspektais.

Vienas tokių aspektų – tai dviejų bifunkcinio žodyno dalių lygiavertiškumas. Iš 1990-2006 metais Lietuvoje leistų įvairias kalbas gretinančių bifunkcinių žodynų pavadinimų matyti, jog pirmoji žodyno dalis dažniausiai yra pasyvioji. Ši tendencija, kai bifunkciniame žodyne pirmiausia pateikiama pasyvioji dalis, anot A.Klaso, vyrauja dvikalbėje leksikografijoje (Clas 1996, 199-211). Tai, anot mokslininko, galėtume paaiškinti žodynininkų noru palengvinti vartotojo darbą, nes dažniausiai yra naudojamosi ta žodyno puse, kurioje užsienio kalbos žodžiai yra išverčiami iš užsienio kalbos į gimtąją, tai yra, atliekant dekodavimą. Kaip žinia, gimtosios kalbos užkodavimas yra kur kas sudėtingesnis procesas, reikalaujantis gilesnio kalbos mokėjimo. Leksikografijoje nėra kažkokių griežtų taisyklių, teikiančių pirmenybę kuriam nors vienam bifunkciniam žodyno sandaros tipui. Tai – individualus žodyno sudarytojo apsisprendimas.

Tačiau kita problema, kiek harmoningai viena prie kitos dera abi tokio žodyno dalys, ar jos iš tiesų yra lygiavertės. Deja, ne viename iš Lietuvoje leistų bifunkcinių žodynų kur kas mažiau dėmesio skiriama antrajai, aktyviajai, leidinio daliai. Net iš tituliname žodyno puslapyje nurodyto pateiktų lemu skaičiaus matyti, kad pirmoje (pasyviojoje) dalyje antraštinių žodžių kiekis neretai yra mažesnis (kartais net dvigubai), negu antroje (aktyviojoje) dalyje. Pavyzdžiui, J.Križinausko „Vokiečių-lietuvių, lietuvių-vokiečių kalbų žodyno“ (1995) pirmoje dalyje yra 30 000, o antroje – tik 15000 žodžių; I.Balaišienės „Prancūzų-lietuvių, lietuvių-prancūzų kalbų žodyne“ (2000) analogiškai 18 000 ir 17 000 žodžių; D. Melnikienės „Naujame prancūzų-lietuvių ir lietuvių-prancūzų žodyne“ (2001) – 35 000 ir 27 000 žodžių; V. Petrauskos, A.Rascon „Ispanų-lietuvių, lietuvių-ispānų kalbų žodyne“ (2004) – 30 000 ir 25 000 žodžių. Be to, susidaro įspūdis, kad šiuose žodynuose pateikti pasyviosios ir aktyviosios dalies straipsniai nėra lygiaverčiai: pirmoje jų lemos semantinis skaidymas paprastai nuodugnesnis, čia yra įdedama daugiau atitikmenų bei kontekstų, iš kurių geriau atsiskleidžia lemos vartoseną. Vadinasi, ateityje, rengiant bifunkcinius žodynus, reikėtų atsižvelgti į šiuos problematiškus dalykus ir maksimaliai suvienodinti pasyviają ir aktyviają dalis – tiek pagal jose aprašytų lemu kieki, tiek pagal tų lemu semantizacijos ir filiacijos pobūdį.

Kitas aspektas – tai galimybė į žodyno rengimą įtraukti abiejų etninių grupių, kurių kalbas gretina žodynas, atstovus. Kaip jau minėjome, užsienio leksikografų nuomone, tai yra viena iš šiuolaikinių dvikalbių žodynų skiriamųjų ypatybių. Tuo tarpu iki šiol Lietuvoje monofunkcinį arba bifunkcinį žodyną rengdavo vienos tautybės autorius (autorai): kaip taisyklė – lietuviai (tiesa, dviejų žodynų sudarytojai yra lietuvių kalbos išmokę užsieniečiai, tačiau šiuo atveju prie parengimo neprisidėjo bendraautorai lietuviai⁴). Vienintelė išimtis – monofunkcinis E.Jakaitienės, S.Berg-Olsen „Lietuvių-norvegų kalbų žodynas“, prie kurio dirbo autorių kolektyvas, susidedąs tiek iš lietuvių, tiek iš norvegų leksikografų. Tačiau net ir

⁴ Pavyzdžiui, „Lietuvių-ispānų kalbų žodyną“ (2002) parengė ispanas A.Rascon, o „Lietuvių-italų kalbų žodyną“ (2003) – italas S.Lanza.

šiuo atveju galime kalbėti tik apie vieno – aktyviojo – žodyno parašymą, nes nei tas pats, nei koks kitas autorių kolektyvas tuo pačiu metu nerengė analogiško pasyviojo (norvegų–lietuvių) kalbų žodyno. Deja, šiuo metu tokią dėl objektyvių priežasčių susidariusią situaciją būtų sudėtinga kardinaliai pakeisti. Galbūt, bėgant laikui, susidarys palankesnės sąlygos Lietuvos bei kitų šalių leksikografų bendradarbiavimui. Tačiau jau ir šiandien, regis, būtų galima surasti paprastesnį, kompromisinią variantą, kuris padėtų iš esmės pagerinti dvikalbių žodynų kokybę – t.y., bent redaguojant parengtą rankraštį, pasitelkti į pagalbą užsieniečius. Juolab, kad tokia patirtis mūsų šalyje jau yra: pavyzdžiui, visą „Didžiojo lietuvių-prancūzų žodyno rankraštį“ perskaitė ir vertingų pastabų jo autorei pateikė M.Harth; prie „Lietuvių-italų kalbų žodyno“ (2005) rengimo daug prisidėjo prof. G.Michelini.

Išvados

1. Lietuvių (kaip ir kitų šalių leksikografijoje) terminų *dvikrypčiai* ir *vienakrypčiai* žodynai turinį vertėtų sieti su žodyno *adresatu*, bet ne su jo struktūra ir jame esančių pagrindinių ir verčiamųjų kalbų kiekiu.
2. Kalbant apie dvikalbių žodynų tipus, kuriuose yra pateikiama viena pagrindinė ir viena verčiamoji kalba ($K1 \rightarrow K2$) bei dvi pagrindinės ir dvi verčiamosios kalbos ($K1 \rightarrow K2$ ir $K2 \rightarrow K1$), reikėtų atitinkamai vartoti terminus *monofunkcinis* ir *bifunkcinis* žodynas.
3. Nors Vakarų leksikografijoje dvikalbis didelės apimties žodynas neretai tapatinamas su bifunkciniu leidiniu, Lietuvoje vyraujantis bendrojo dvikalbio žodyno tipas – tai monofunkcinis, o ne bifunkcinis leidinys.
4. Teiginys, jog bifunkcinis žodynas, kaip geriausiai įkūnijantis šiuolaikinius leksikografijos principus, turėtų būti vyraujantis tipas dvikalbėje leksikografijoje, nėra nekvestionuojamas. Tik konkreti kalbinė situacija, tik konkretus adresatas, kuriam skirti leksikografiniai darbai, o ne išankstinės teorinės nuostatos gali nulemti vieno ar kito tipo dvikalbio žodyno dominavimą šalyje.
5. Artimiausias Lietuvos leksikografų uždavinys – įvairiais aspektais patobulinti abiejų tipų žodynus (įtraukti į jų rengimą abiejų etninių grupių atstovus, subalansuoti bifunkcinį žodyną sudarančias dalis, suvienodinant juose esančių lemų skaičių ir leksikografinio aprašo principus).

Literatūra

- Balaišienė I., 2000. *Prancūzų-lietuvių, lietuvių-prancūzų kalbų žodynas*. Vilnius.
- Balaišienė I., 2005. *Prancūzų-lietuvių kalbų žodynas*. Vilnius.
- Béjoint H., Thoiron P., 1996. *Les dictionnaires bilingues*. Paris.
- Berkov V., 2004. *Dvuchjazyčnaja leksikografija*. Moskva.
- Clas A., 1996. Problèmes de préparation rédactionnelle de dictionnaires bilingues spécialisés: quelques réflexions. // *Les dictionnaires bilingues*. Paris, p.199-212.
- Gaivenis K. 2002. *Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys*. Vilnius.
- Hartmann R.R.K., James G., 1998. *Dictionary of Lexicography*. London-NY.

- Jakaitienė E., Berg-Olsen S. 2001. *Lietuvių-norvegų kalbų žodynas*. Vilnius.
- Jakaitienė E., 2005. *Leksikografija*. Vilnius.
- Križinauskas J., 1995. *Vokiečių-lietuvių, lietuvių-vokiečių kalbų žodynas*. Vilnius.
- Lanza S., 2003. *Lietuvių-italų kalbų žodynas*. Vilnius.
- Marello C., 1996. Les différents types de dictionnaires bilingues. // *Les dictionnaires bilingues*. Paris, p.31–52.
- Marello C., 1989. Dizionario bilingui con schede sui dizionari italiani per francese, inglese, spagnolo, tedesco. Bologna.
- Melnikienė D., 2006. *Didysis lietuvių-prancūzų kalbų žodynas*. Vilnius.
- Melnikienė D. 2001. *Naujas prancūzų-lietuvių ir lietuvių-prancūzų kalbų žodynas*. Vilnius.
- Melnikienė D., 2008. Dvikalbių žodinių tipologija: skirstymo pagal apimtį kriterijai ir jų pagrįstumas. // *Kalbotyra*, 58(3), 88-96.
- Petrauskas V., Rascon A., 2004. *Ispanų-lietuvių, lietuvių-ispānų kalbų žodynas*. Vilnius.
- Piesarskas B. 1998. *Didysis anglų-lietuvių kalbų žodynas*. Vilnius.
- Piesarskas B. 2002. *Naujasis lietuvių-anglų kalbų žodynas*. Vilnius.
- Rascon A. 2002. *Lietuvių-ispānų kalbų žodynas*. Vilnius.
- Rey A., 2008. De l'artisanat des dictionnaires à une science du mot. Paris.
- Rey-Debove J., 1998. *La linguistique du signe. Une approche sémiotique du langage*. Paris.
- Rey-Debove J., 2005. Typologie des dictionnaires généraux monolingues de la langue actuelle. – *Quaderni del CIRSIL*, 4, www.lingue.unibo.it/circil
- Stupin L., 1985. *Leksikografija anglijskogo jazyka*. Moskva.
- Žindžiūtė-Michelini B. 2005. *Lietuvių-italų kalbų žodynas*. Vilnius.

BI-FONCTIONNEL OU BIDIRECTIONNEL? LES PROBLÈMES DE LA RÉDACTION DES DICTIONNAIRES MONOFONCTIONNELS ET BI-FONCTIONNELS EN LITUANIE

Danguolė Melnikienė

Résumé

Cet article est consacré à l'analyse de deux types des dictionnaires bilingues : ceux qui sont composés d'une seule partie (L1→L2) et ceux qui sont composés de deux parties (L1→L2 et L2→L1). Dans la littérature lexicographique lituanienne ces deux types sont définis comme des dictionnaires « monodirectionnels » et « bidirectionnels ». Pourtant par « bidirectionnalité » d'un dictionnaire bilingue on entend, en général, son aptitude à servir les deux communautés linguistiques soit en tant que dictionnaire de version, soit en tant que dictionnaire de thème. Dans cet article on propose de réviser ces termes qui sont liés à un certain type de l'utilisateur, mais pas à la structure du dictionnaire. Donc, en parlant des particularités de la structure des dictionnaires bilingues de type L1→L2 ou de type L1→L2 et L2→L1 il faudrait recourir respectivement aux notions de « dictionnaires monofonctionnels » et de « dictionnaires bi-fonctionnels », largement utilisées dans la lexicographie mondiale. D'après certains lexicographes, les dictionnaires bilingues généraux sont les dictionnaires bi-fonctionnels par excellence. Mais la situation lexicographique en Lituanie est différente : c'est le dictionnaire monofonctionnel qui est le type dominant – entre 1990–2006 on en compte une cinquantaine contre une trentaine des bi-fonctionnels. Dans cet article on passe en revue de différentes raisons de ce phénomène et l'on formule les problèmes principaux qui devraient être abordés par les lexicographes lituaniens.

Iteikta 2009 metų sausio mėn.